

Tko je moj Drugi?

PIŠE
PETRA MIOČIĆ MANDIĆ

SUVREMENA ESEJISTIKA:
RYSZARD KAPUŠCIŃSKI, *DRUGI*

Kako bi u svojim katehezama srijedom podsjetio na važnost nepatvorenog milosrđa, papa Franjo se 2016. posluzio novozavjetnom prisposobom o dobrom Samaritancu koji se jedini, prije svećenika i levita, nije oglušio na patnje unesrećenog. Tom je prikladnom moralnom crticom, stoji u Lukinu evanđelju, Isus odgovorio na zakonoznančevo pitanje o tome tko je moj bližnji, a Papa je u jeku krize suvremenog identiteta time skrenuo pozornost na zasigurno najvažnije pitanje današnjice: Tko je moj Drugi?

Isticanje jednog od temeljnih promišljanja kršćanske etike nije slučajno. Njome se, naime, u svojem otvaranju prostora raspravi o Drugome i Drugosti djelomično vodi i Ryszard Kapuściński (1932–2007), novinar i književnik, jedan od najvažnijih poljskih intelektualaca 20. stoljeća i građanin svijeta u punom smislu te riječi. U opsegu nevelikoj knjizi, zapravo zbirci od šest predavanja održanih u petogodišnjem razdoblju na prijelazu tisućljeća, naslovljenoj *Drugi* što ju je zagrebački Tim press lani objavio u vrlo korektnom i ujednačenom prijevodu Tee Božinović autor se bavi pitanjem Drugog kao korijenskim pitanjem oblikovanja vlastitog identiteta i njegovim ishodištima u sociološkoj i kulturološkoj povijesti te utjecajem što ga na promatranje Drugog imaju religijske i umjetničke silnice.

Raspravu Kapuściński otvara tezom da je pitanje Drugog prisutno mnogo dulje no što ga danas, u sociološkom smislu, prepoznajemo. I prije no što su ga, kao entitet s velikim D uvažile, aristokratske i intelektualne elite Starog kontinenta Drugim su se, kroz optiku podčinjavanja, koloniziranja, ovladavanja i osvajanja bavile kao ne-bijelim ne-Europljaninom. Danas se, uvjeren je, teorija identiteta mora vratiti na ishodište, još u doba Herodotove *Povijesti* i u Drugome, umjesto opasnosti, pronaći zagnubljen komadić potreban za upotpunjavanje slagalice razumijevanja sama sebe. Jer Drugi je zrcalo u čijem odrazu tražimo sebe, u odnosu prema njemu se konstruiramo čak i kad nam on nije civilizacijski i/ili prostorno dalek. Valja se, uostalom, prisjetiti primjera Oskara Kokoschke; u nedostatku drugog kao korektiva izgubio je pojam o granicama vlastitog identiteta i percepciju pojavnosti.

No nije umjetnost, kako razumijeva Kapuściński, stajala u opreci približavanju Drugomu. Štoviše, svojim su ga djelima umjetnici, poglavito književnici, približavali onomu Ja kojem se svojim radovima inače obraćaju. Prepreka je samo u tome što Ja i pojedinac iza njega uvijek egzistiraju na nešto višoj razini, bolji su i humaniji od mase koju to Ja s nebrojenim drugima sadržava. Tako Ja nasuprot masi stoji kao književnost nasuprot povijesti, egzaktnoj i zasnovanoj na ne uvijek pohvalnim, ali neporecivim činjenicama. Mnoge su od njih, odmah ističe, proizašle iz straha pognjena retorikom rasizama ili nacionalizama, ponekad toliko paradoksalnom da, primjerice, potonja u Africi egzistira i mnogo prije pojave nacionalnih država. Također, kao povijesni primjer nsvakidašnjega preklapanja uloga kakav bi mjesto prije našao u književnosti, navodi slučaj građanskog rata u Li-

beriji, gdje su zaraćene skupine poslijepodne bile postavljene u uloge Drugih, no za jutarnjih primirja pobunjeničke bi snage prelazile most i od regularne vojske kupovale namirnice i higijenske potrepštine, postavljajući se tako u poziciju subjekata robno-novčane razmjene ili, šire gledano, suradnika popodnevnih neprijatelja.

Iako ekstreman, taj primjer podupire dvojako povijesno promatranje drugog, kroz sukob ili razmjenu. Ovisno o tome, Kapuściński i povijest odnosa s Drugim dijeli u četiri faze: geografska otkrića, osvajanja i pokolji, humanizam i prosvjetiteljstvo te suvremena s najvažnijim, multikulturnim obratom. Esejima bi se mogla prigovoriti nedostatna posvećenost promišljanju multikulturnog obrata, onoga što živimo danas, no k tom otvorenom polju čitatelja navodi sinteza uzročno-posljednjih, kroz povijest prikazanih, silnica.

Ryszard Kapuściński se, uostalom, djelovanjem i nije smjestio u ugodan prostor teoretiziranja ili raspisivanja novih teorija kulture i identiteta. Na nekoliko se mjesta u knjizi čak nenametljivo ogradauje, opisujući svoju poziciju kao onu novinara i putnika osnaže-

na sviješću da na svako putovanje može krenuti samo jednom i ni sa jednog naknadnog neće donijeti iste rezultate. Odgovornost je, zapisuje, time veća, a raste i moć zapažanja. Na svojim se putovanjima, uostalom, još davne 1956. i zainteresirao za pitanje Drugog i međuigru u kojoj, u odnosu s njim, nastaje Ja, a kako se taj splet odigrao za njegova posjeta azijskim zemljama, odmah je shvatio i važnu, a često preskočenu, lekciju reciprociteta teorije drugosti. Koliko su oni Drugi njemu, toliko je njima drugo njihovo Ja.

I možda se baš tu može povući paralela sa suvremenošću. Kapuściński svoja putovanja poduzima izvan Europe, izazivajući tako svoj položaj kulturološkog prvenstva. Danas više takva primata gotovo da i nema jer globalno umrežavanje (ne globalno selo jer selo bi, smatra autor, upućivalo na bliskost danas izgubljenu u anonimnosti) briše geografske granice i tako stvara prostornu iluziju blizine i poznatosti zbog koje, s jedne strane, suvremena misao teži preispitivanju i omekšavanju gotovo petrificiranih granica identiteta, dok, iz istog razloga, oni koje autor naziva prestrašenima potpiruju razvoj nacionalizama kao posljednjeg utočišta „svojeg“ viđenja svijeta i kulture. Je li takvo postupanje održivo u svijetu multikulturnosti? Kapuściński ne daje izravan i jednoznačan odgovor, no njegove su smjernice vrlo jasne. Drugi je važan u oblikovanju našeg Ja. Istovremeno, mi smo, jer zajedno s njim egzistiramo, za njega dijelom i odgovorni i te se težine ne možemo jednostavno odreći. Kao moguće rješenje nazire se dijalog, no on je, barem zasad, lakše zamisliv na razini pojedinačnih nego velikog, kolektivnog Ja.

Naši su današnji Drugi različiti od drugih u povijesti, geografski su nam, katkad i ideološki, vjerom i rasom, bliži. No na pitanje „tko je moj Drugi?“ u suvremenom je kontekstu još prerano dati odgovor. A možda jednoznačnog, univerzalnog odgovora više i nema. Ako ga je ikad i bilo.

Električni magični realizam

PIŠE **STRAHIMIR PRIMORAC**

NOVA HRVATSKA PROZA:
IVAN VIDAK, *RADIO SIGA*

I ma knjiga koje nam se zbog nekih okolnosti dugo izmiču, a da kadšto ni sami ne znamo suvislo objasniti zašto je tako. Meni se to dogodilo s romanom Ivana Vidaka *Radio Siga*. Nakladnik mi ga je uredno poslao, ja sam ga uredno primio, a kad sam vidio ime autora, sjetio sam se da sam prije nekoliko godina pisao o njegovoj prvoj knjizi. Potražio sam bilješku o piscu nadajući se da će ovaj put biti nešto opširnija nego u onoj prethodnoj. I bila je! U prijašnji tekst „Ivan Vidak rođen je u Somboru 1981. godine. Diplomirao je dramaturgiju na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu. Živi i radi u Zagrebu.“ ubačena je, ispred posljednje rečenice, ova informacija: „Danas je objavio zbirku priča *Ugljik na suncu* (2015).“

Dakle knjiga o kojoj sam pisao i koja mi je bila zanimljiva prije svega zbog jezika kojim govore likovi priča (u romanu je od toga odustao) i zbog prostora na kojem se radnja tih priča zbiva (uz Dunav s vojvođanske strane), što je u hrvatskoj književnoj geografiji bila novost. Priče su mi se činile kvalitativno neujednačene – bilo je i dobrih i nešto manje uspješnih, ali sam smatrao da pisac, s obzirom na to da je riječ o debitantskoj knjizi, zaslužuje podršku. Na svu sreću izdavač mu je ostao vjeran, a ja sam, „otkrivši“ napokon u gomili knjiga roman *Radio Siga*, shvatio koliko je tu izdavačevu podršku doista i opravdao svojim novim rukopisom. Jer taj je roman – pisan tipom pripovjedne proze koji je u uredničkoj bilješci nazvan „električnim magičnim realizmom“ – svakako jedno od najugodnijih književnih iznenađenja prošle godine.

Spomenuta tročlana sintagma može se u prvi mah činiti nezgrapnom, ali u tekstu romana ima dovoljno argumenata za njezinu obranu. Zašto je *magični realizam* – pojam koji u užem smislu pokriva latinskoameričku fikcionalnu prozu druge polovice 20. stoljeća – sada postao *električni*? To će čitatelj početi postupno otkrivati od kraja prvog poglavlja pa sve do velikog finala i protagonistove zagonetne smrti u završnom, sedmom poglavlju *Radija Siga*. Radnju romana, kao što je to učinio i u prethodnoj zbirci priča, Vidak je smjestio u zavičajni ambijent, sjeverozapadni dio Bačke, u selo koje je nazvao Siga; ime je izmišljeno, ali se položaj tog mjesta može prilično točno odrediti prema nekim toponimima koji se spominju u tekstu, a mogu se naći na zemljopisnim kartama: Sombor, Bezdán, Batina. Vrijeme obuhvaćeno romanom zapravo je omeđeno godinama rođenja i smrti glavnog junaka, Kalmana Gubice: 1920–1955. U povijesnom smislu, u prikazu socijalne slike sela, načina života, običaja i ideoloških kretanja Vidak je određeni, često blizak zbilji. No glavnina teksta govori o Drugom svjetskom ratu i teškim borbama koje su se vodile praktički u njihov dvorištu (Batinska bitka, u kojoj su združeno djelovale sovjetska vojska i lokalne partizanske jedinice, a u jednoj od njih i Kalman).

Glavni lik romana dijete je grijeha: neudate seoske cure i prebjega iz Mađarske, komunista koji je aktivno sudjelovao u revoluciji Béle Kuna i koji odlazi u Ameriku te mu se gubi svaki trag. U četvrtoj godini djetetova života netragom je ne-

stala i majka, a uskoro umiru i djed i baka pa skrb za njega preuzima selo. Završava četverogodišnju školu, bistar je, ali lijen, bahat i samoljubiv, živi u siromaštvu, nosi kompleks oca, a kao šesnaestogodišnjak dobiva posao dobošara (mjesnog bubnjara), koji nekoliko puta na dan na raznim mjestima u selu izvikuje vijesti; to će ostati, u moderniziranoj inačici, njegov poziv sve do smrti. Događaj koji će promijeniti Kalmanov život i zakotrljati nevjerovatnu priču zbio se 1940. Na povratku iz Bezdána, u nenadanoj oluji, pogodila ga je munja izravno u glavu, a uzemljila se kroz spolovilo. To je trenutak od kojeg će čitatelju postajati sve jasnije da se u protagonistu romana počinju spajati i prepletati osobine realistički građena lika s osobinama književne fantastike. Slično će se dogoditi i na širem

Izd. Sandorf, Zagreb, 2020.

romaneskom planu, osobito kad je riječ o prijenosu električne energije i modusima njezina korištenja, s ponekad jedva shvatljivim učincima (proces *elektrifikacije* zemlje, koji će još za Kalmanova života potpuno preobraziti dotad zatvorenu sredinu i otvoriti je prema svijetu).

Dvije su ključne posljedice što ih je ostavio udar groma, koji je Kalman jedva preživio. Jedna se manifestira u njegovoj iznimnoj spolnoj moći i prijenosu elektriciteta na partnerice („električni orgazam“), što on doživljava dvojako: sa svojom ruskom suprugom kao obostranu sreću, ali i kao noćnu moru kad ga u mraku salijeću nepoznate napaljene žene. Druga je posljedica silno opasna za Kalmana: čuje Glas svoga oca, koji mu počinje diktirati što mora činiti u pojedinim izazovnim ili delikatnim, moralno dvojbеним situacijama. Glas ga često zbunjuje i iritira, on se oštro suprotstavlja, ali redovito gubi te dvoboje, ponekad s posljedicama koje ga tjeraju u očaj, alkohol i beznađe. On kao da (hereditarno?) ponavlja svojoj supruzi i sinu sve ono što je Glas/otac učinio njegovoj majci i njemu, samo, čini se, u grubljem obliku i s ironičnim cerekom sudbine na kraju.

Vidakov je roman (s malim, ali zane-marivim, otklonom u kronikalnost) na našoj proznoj sceni neobična, rijetka, motivacijski uredna, slojevita i izniansirana, sjajno napisana knjiga.